

Đêm nay Bác không ngủ

MINH HUỆ

1 Chuẩn bị

– Xem lại phần *Kiến thức ngữ văn* để vận dụng vào đọc hiểu văn bản này.

– Khi đọc văn bản thơ có yếu tố tự sự, miêu tả, các em cần chú ý:

+ Đọc kĩ văn bản thơ và xác định câu chuyện được kể trong bài thơ.

+ Nhận biết những yếu tố tự sự, miêu tả trong văn bản và chỉ ra tác dụng của những yếu tố ấy.

+ Chỉ ra một số nét đặc sắc về hình thức nghệ thuật của bài thơ.

+ Ý nghĩa của bài thơ và những nhận thức, tình cảm của em sau khi học.

– Đọc trước bài thơ *Đêm nay Bác không ngủ*; tìm hiểu thêm về tác giả Minh Huệ.

– Tham khảo hoàn cảnh ra đời của bài thơ: “Đó là một đêm sông Lam mùa đông năm 1950. Trong một căn nhà gianh⁽¹⁾ gió lùa kẽ liếp, Minh Huệ được một người bạn tên là Chất, bảo vệ của đồng chí Nguyễn Chí Thanh⁽²⁾, kể cho nghe chuyện Bác Hồ đi chiến dịch.”⁽³⁾ Trong đó có chuyện Bác không ngủ, Minh Huệ nghe và đã viết lại câu chuyện này. Bài thơ ra đời năm 1951, lúc nhà thơ 24 tuổi.

Minh Huệ (1927 – 2003), quê ở Nghệ An

2 Đọc hiểu

1. Anh đội viên⁽⁴⁾ thức dậy
Thấy trời khuya lắm rồi
Mà sao Bác vẫn ngồi
Đêm nay Bác không ngủ

(1) *Nhà gianh*: nhà tranh.

(2) Đại tướng Nguyễn Chí Thanh (1914 – 1967) là nhà chính trị, quân sự xuất sắc của cách mạng Việt Nam.

(3) Theo Nguyễn Hoàng Nhật, báo *Nhân Dân*, 17-9-2010.

(4) *Đội viên*: ở đây là chiến sĩ quân đội (phân biệt với cán bộ chỉ huy), cách gọi thường dùng trong thời kì kháng chiến chống thực dân Pháp.

5. Lặng yên bên bếp lửa
Về mặt Bác trầm ngâm⁽¹⁾
Ngoài trời mưa lâm thâm⁽²⁾
Mái lều tranh xơ xác

Chỉ ra tác dụng của các từ láy trong khổ thơ thứ hai.

9. Anh đội viên nhìn Bác
Càng nhìn lại càng thương
Người Cha mái tóc bạc
Đốt lửa cho anh nằm

Xác định và nêu tác dụng của biện pháp tu từ trong dòng thơ số 11.

13. Rồi Bác đi đém chăn⁽³⁾
Từng người từng người một
Sợ cháu mình giật thột⁽⁴⁾
Bác nhón chân nhẹ nhàng

17. Anh đội viên mơ màng⁽⁵⁾
Như nằm trong giấc mộng
Bóng Bác cao lồng lộng
Ấm hơn ngọn lửa hồng

21. Thôn thức⁽⁶⁾ cả nỗi lòng
Thăm thì anh hỏi nhỏ:
– Bác ơi! Bác chưa ngủ?
Bác có lạnh lắm không?

Chú ý tác dụng của dấu gạch đầu dòng ở các dòng thơ số 23, 25 và việc tạo yếu tố tự sự.

25. – Chú cứ việc ngủ ngon
Ngày mai đi đánh giặc
Vâng lời anh nhắm mắt
Nhưng bụng vẫn bồn chồn⁽⁷⁾

(1) *Trầm ngâm*: có dáng vẻ lặng lẽ, suy nghĩ về một điều gì đó.

(2) *Mưa lâm thâm*: mưa nhỏ nhưng mau hạt và kéo dài.

(3) *Đém chăn*: giắt mép chăn xuống phía dưới thân người nằm để giữ hơi ấm.

(4) *Giật thột* (tiếng địa phương): giật mình.

(5) *Mơ màng*: trạng thái chập chờn, nửa thức, nửa ngủ.

(6) *Thôn thức*: trạng thái tinh cảm làm xao xuyến, không kim nén được.

(7) *Bồn chồn*: trạng thái tinh cảm nôn nao, thấp thỏm.

29. Không biết nói gì hơn
Anh nằm lo Bác ốm
Lòng anh cứ bẽ bộn⁽¹⁾
Vì Bác vẫn thức hoài
33. Chiến dịch⁽²⁾ hãy còn dài
Rừng lăm đóc, lăm ụ
Đêm nay Bác không ngủ
Lấy sức đâu mà đi
37. ... Lần thứ ba thức dậy
Anh hốt hoảng giật mình:
Bác vẫn ngồi đỉnh ninh⁽³⁾
Chòm râu im phăng phắc
41. Anh vội vàng nâng nặc⁽⁴⁾:
– Mời Bác ngủ Bác ơi!
Trời sắp sáng mắt rồi
Bác ơi! Mời Bác ngủ!
45. – Chú cứ việc ngủ ngon
Ngày mai đi đánh giặc
Bác thức thì mặc Bác
Bác ngủ không an lòng
49. Bác thương đoàn dân công⁽⁵⁾
Đêm nay ngủ ngoài rừng
Rải lá cây làm chiếu
Manh áo phủ làm chăn

Các từ “đỉnh ninh”, “phăng phắc” giúp em hình dung ra hình ảnh Bác lúc này như thế nào?

(1) *Bẽ bộn*: nhiều và lộn xộn, ở đây chỉ tâm trạng có nhiều điều lo lắng không yên.

(2) Ở đây là chiến dịch Biên giới Cao – Lạng năm 1950.

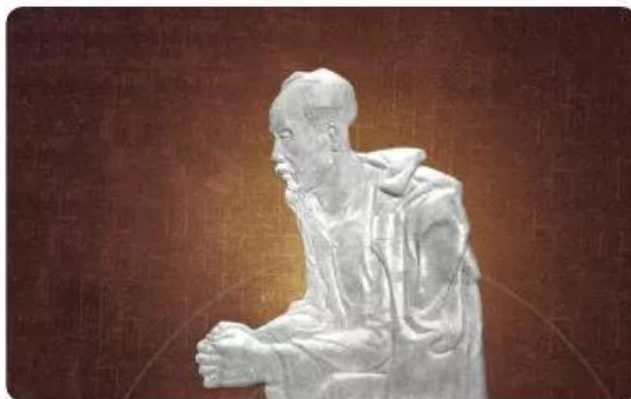
(3) *Đỉnh ninh*: trước sau vẫn thế, không thay đổi.

(4) *Nâng nặc*: (đòi, xin) một mực cho kì được.

(5) *Dân công*: người dân được huy động đi làm nghĩa vụ lao động công ích, ở đây là đi phục vụ mặt trận.

53. Trời thì mưa lâm thâm
 Làm sao cho khỏi ướt!
 Càng thương càng nóng ruột
 Mong trời sáng mau mau.

Khổ thơ này thể hiện tâm trạng của ai?

Đêm nay Bác không ngủ
 (Phù điêu nhôm của Hà Trí Dũng)

57. Anh đội viên nhìn Bác
 Bác nhìn ngọn lửa hồng
 Lòng vui sướng mênh mông
 Anh thức luôn cùng Bác
61. Đêm nay Bác ngồi đó
 Đêm nay Bác không ngủ
 Vì một lẽ thường tình
 Bác là Hồ Chí Minh.

Xác định cách gieo vần của hai khổ thơ cuối.

1951

(*Thơ Việt Nam 1945 – 1975*, NXB Tác phẩm mới, Hà Nội, 1976)

?

- Bài thơ có những nhân vật nào? Tìm các chi tiết liên quan đến hoàn cảnh xuất hiện của các nhân vật. Kể lại câu chuyện trong bài thơ dựa theo trật tự thời gian (khoảng 9 – 10 dòng).
- Liệt kê các chi tiết thể hiện tình cảm của Bác đối với các chiến sĩ và dân công. Chi tiết nào gây ấn tượng nhất cho em?
- Tìm các chi tiết thể hiện tình cảm của anh đội viên dành cho Bác Hồ (từ dòng 1 đến dòng 44). Chi tiết nào đem lại cho em nhiều cảm xúc nhất?

4. Câu thơ “Đêm nay Bác không ngủ” được điệp lại mấy lần trong bài thơ? Ý nghĩa của sự điệp lại này là gì?

5. Hãy chỉ ra một số yếu tố miêu tả trong văn bản và nêu tác dụng qua một ví dụ cụ thể.

6. Đoạn trích sau là toàn bộ câu chuyện mà Minh Huệ được nghe kể lại về Bác. Đọc đoạn trích và thực hiện yêu cầu bên dưới:

“Một đêm, Bác Hồ ghé vào một lán bộ đội giữa rừng. Một đội viên tỉnh giấc thấy có một cụ già Nùng đang tiếp củi vào bếp lửa giữa lán. Bóng ông cụ và ánh lửa như đang toả sáng, xua đi bóng tối và cái lạnh lẽo của núi rừng. Anh trùm kín thêm áo trấn thủ lên đầu định ngủ tiếp nhưng linh tính mách bảo anh một điều gì đó. Anh ló đầu ra, căng mắt quan sát và nhận ra Bác Hồ. Anh vùng dậy sung sướng định reo lên nhưng không hiểu sao, anh chỉ lại run run khẽ thốt:

– Bác ơi, sao Bác chưa ngủ ạ? Thưa Bác, mời Bác đi ngủ...

Bác cười hiền, đầm ấm:

– Được, cháu cứ ngủ ngon, Bác sẽ đi ngủ.

Vâng lời Bác, anh đội viên trở về sạp. Nhưng làm sao có thể ngủ được khi được gặp Bác Hồ và Bác Hồ còn thức. Thế là anh lại vùng dậy, nài nỉ mời Bác đi ngủ kéo trời sắp sáng. Bác lại âu yếm bảo: “Cháu cứ việc ngủ ngon, ngày mai đi đánh giặc. Cháu ngủ ngon là Bác khoẻ. Bác không buồn ngủ vì trời lạnh còn nhiều bộ đội và dân công ngủ ngoài rừng.”...

(Nhà thơ Minh Huệ đã viết bài thơ “Đêm nay Bác không ngủ” như thế nào?)⁽¹⁾

Chỉ ra sự giống nhau, khác nhau giữa đoạn trích và bài thơ của Minh Huệ.

Lượm

1 Chuẩn bị

– Xem lại mục *Chuẩn bị* trong bài *Đêm nay Bác không ngủ* để vận dụng vào đọc hiểu văn bản này.

– Đọc trước bài thơ *Lượm*; tìm hiểu thêm về tác giả Tố Hữu và hoàn cảnh ra đời của bài thơ này.

– Tìm hiểu một số nhân vật thiếu niên dũng cảm đã được nói tới trong các câu chuyện lịch sử và văn học.

TỐ HỮU

Tố Hữu (1920 – 2002), quê ở Thừa Thiên Huế

(1) Theo Nguyễn Hoàng Nhật. Tài liệu đã dẫn.

2 Đọc hiểu

1. Ngày Huế đổ máu⁽¹⁾
Chú Hà Nội về
Tình cờ chú, cháu
Gặp nhau Hàng Bè⁽²⁾

Chú ý cách ngắt nhịp và biện pháp tu từ trong khổ thơ thứ nhất.

5. Chú bé loắt choắt
Cái xác⁽³⁾ xinh xinh
Cái chân thoăn thoắt
Cái đầu nghênh nghênh

Tìm và chỉ ra tác dụng của các từ láy trong các dòng thơ 5 – 8.

9. Ca lô⁽⁴⁾ đội lệch
Mồm huýt sáo vang
Như con chim chích
Nhảy trên đường vàng...

Chỉ ra tác dụng của biện pháp tu từ trong các dòng thơ 10 – 12.

Ngoại hình và tính cách của chú bé liên lạc được thể hiện qua bức tranh minh họa này thế nào?

13. – Cháu đi liên lạc⁽⁵⁾
Vui lắm chú à
Ở đồn Mang Cá⁽⁶⁾
Thích hơn ở nhà!

(1) *Ngày Huế đổ máu*: ngày ở Huế bắt đầu cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp khi chúng quay trở lại xâm lược (năm 1947).

(2) *Hàng Bè*: tên một đường phố ở thành phố Huế.

(3) *Xác* (tiếng Pháp: *sacoche*): chỉ cái túi bằng vải (hoặc da) dày, có một quai đeo ở bên người, dùng để đựng sổ sách, giấy tờ.

(4) *Ca lô* (tiếng Pháp: *calot*): loại mũ mềm bằng vải, không có vành, nhọn hai đầu, phía trên bóp lại.

(5) *Đi liên lạc*: làm công việc chuyển công văn, giấy tờ, thư từ, mệnh lệnh của cơ quan hay đơn vị bộ đội,...

(6) *Đồn Mang Cá*: một nơi đóng quân lớn trong thành phố Huế.

17. Cháu cười híp mí
Má đỏ bồ quân⁽¹⁾
– Thôi, chào đồng chí!
Cháu đi xa dần...

21. Cháu đi đường cháu
Chú lên đường ra
Đến nay tháng Sáu
Chợt nghe tin nhà

25. Ra thế
Lượm ơi!...

27. Một hôm nào đó
Như bao hôm nào
Chú đồng chí nhỏ
Bỏ thư vào bao

31. Vụt qua mặt trận
Đạn bay vèo vèo
Thư đề “Thương khẩn”⁽²⁾
Sợ chi hiểm nghèo?

35. Đường quê vắng vẻ
Lúa trĩu đòng đòng
Ca lô chú bé
Nhấp nhô trên đòng...

39. Bỗng loè chớp đỏ
Thôi rồi, Lượm ơi!
Chú đồng chí nhỏ
Một dòng máu tươi!

Khổ thơ (dòng 25 – 26)
có gì đặc biệt so với các
khổ khác?

Cách ngắt nhịp trong khổ
thơ (dòng 39 – 42) có gì
đặc biệt?

(1) *Bồ quân*: cây có quả chín màu đỏ tím, ở đây ví má của chú bé đỏ như trái bồ quân.

(2) *Thương khẩn*: rất gấp. Những công văn có đề “Thương khẩn” thì người chuyển phải chuyển nhanh nhất đến nơi nhận.

43. Cháu nằm trên lúa
Tay nắm chặt bông
Lúa thơm mùi sữa
Hồn bay giữa đồng...

47. Lượm ơi, còn không?

Chú bé loắt choắt
Cái xắc xinh xinh
Cái chân thoăn thoắt
Cái đầu nghênh nghênh

52. Ca lô đội lệch
Mồm huýt sáo vang
Như con chim chích
Nhảy trên đường vàng...

Câu hỏi ở dòng 47 có ý nghĩa gì?

(*Thơ Tố Hữu*, NXB Giáo dục, 1995)

?

1. Kể lại câu chuyện trong bài thơ dựa theo trật tự thời gian (khoảng 10 dòng).
2. Đọc các khổ thơ: 2, 3, 4, 5, lập bảng sau vào vở và điền các chi tiết miêu tả Lượm phù hợp vào các cột.

Trang phục

Hình dáng

Cử chỉ, hành động

Lời nói

Trong các chi tiết tác giả đã dùng để miêu tả nhân vật Lượm, em thấy thú vị với chi tiết nào nhất? Vì sao?

3. Theo em, tại sao các dòng thơ 25, 26, 47 được tách ra thành những khổ thơ riêng?

4. Trong tác phẩm, tác giả gọi Lượm bằng nhiều từ ngữ xưng hô khác nhau. Hãy tìm và cho biết mỗi từ ngữ đó thể hiện thái độ và tình cảm gì?

5. Bài thơ kết thúc bằng việc lặp lại những dòng thơ miêu tả hình ảnh Lượm vẫn như ngày đầu có ý nghĩa gì?

6. Trong cuộc sống và trong tác phẩm văn học có rất nhiều tấm gương thiếu niên dũng cảm như nhân vật Lượm; hãy viết 3 – 4 dòng giới thiệu về một thiếu niên dũng cảm mà em biết.